ПОПОВА Н. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОЦІННОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНОГО КОНЦЕПТУ *"FE"* У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ІСПАНІЇ

Статтю присвячено вивченню змін оцінного компоненту національно-маркованого концепту *fe* у мовній картині світу Іспанії XVI-XX століть. Шляхом порівняння оцінної складової денотата мовної одиниці, що є іменем концепту, та її сполучуваності з оцінними епітетами у різні історичні епохи встановлюються зміни конотації досліджуваного концепту.

Ключові слова: національно-маркований концепт, цінність, концептуальна картина світу, мовна картина світу.

Статья посвящена изучению изменений оценочного компонента национально-маркированного концепта *fe* в языковой картине мира Испании XVI-XX веков. Путем сравнения оценочной составляющей денотата языковой единицы, что является именем концепта, и его сочетаемости с оценочными эпитетами в разные исторические эпохи устанавливаются изменения коннотации исследуемого концепта.

Ключевые слова: национально-маркированный концепт, ценность, концептуальная картина мира, языковая картина мира.

This article is devoted to the study of changes in evaluative component of the nationally-marked concept *fe* in the Spanish language world view of the XVI-XXth centuries. Connotations changes of the investigated concept are determined by comparing the estimated component of the referent linguistic unit, the name of the concept, and its compatibility with evaluative adjectives in different historical periods.

Keywords: nationally-marked concept, value, concept world view, language world view.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю розвитку міжкультурного діалогу в сучасному глобалізованому суспільстві, який полегшується завдяки вивченню особливостей формування та трансформування національної концептосфери іспанського народу.

Метою дослідження є вивчення трансформації національно-маркованого концепту *fe* та відповідних змін у мовній картині світу Іспанії XVI-XX століть шляхом встановлення відмінностей оцінного значення досліджуваного концепту в різні історичні епохи.

Наукова новизна дослідження полягає у встановленні національних ціннісних характеристик досліджуваного концепту та їх порівнянні з погляду діахронічного підходу.

Об'єктом дослідження є мовні одиниці, що репрезентують концепт *fe* у мовній картині світу Іспанії. **Предметом** дослідження є ціннісна складова концепту *fe* та її розвиток.

З метою дослідження національно-маркованого концепту потрібно

© Попова Н. М.

чітко визначити цей термін. Як і поняття "концепт", що широко використовується в сучасній лінгвістиці, національно-маркований концепт характеризується комплексом важливих характеристик: комплексністю, тобто невідривним вивченням мови, свідомості й культури; ментальною природою, тобто існуванням даного концепту на ментальному рівні; взаємопроникністю (концепти можуть взаємодіяти і проникати один в один); когнітивно-узагальненою спрямованістю (поєднанням різних наукових напрямків дослідження концепту).

Лінгвокультурному концепту, на відміну від когнітивного концепту, властиві також поліапелювання (до концепту можна апелювати за допомогою одиниць різних мовних рівнів, жестів тощо); умовність і нечіткість (від ядра концепту розходяться асоціативні вектори, які поступово зникають); ціннісність та мінливість – здатність змінюватися з часом [1:21].

Ціннісність є тим елементом лінгвокультурного концепту, який відрізняє його від інших ментальних одиниць (наприклад, когнітивний концепт, фрейм, сценарій, поняття, образ, архетип, гештальт, стереотип). Цей підхід до вивчення культури бере свій початок у роботах філософів В. Віндельбанда і Г. Ріккерта баденської школи. Центром лінгвокультурного концепту завжди є цінність, оскільки концепт слугує вивченню культури, а в основі культури завжди лежить саме ціннісний принцип [2:53].

Найсуттєвішою характеристикою національно-маркованого концепту, яка відрізняє його від лінгвокультурного концепту, є обмеженість свідомістю носія національної культури. Не забуваємо про те, що іспанська нація складається з кількох окремих етносів.

Цінності тісно пов'язані зі здатністю людини до створення національних ідеалів, зокрема якщо формування, збереження і розвиток нації є прерогативою національної політики, як це відбувалося в Радянському Союзі, в Іспанії, та в багатьох інших країнах. "Культура є спрямованістю на якийсь ідеал, а саме на ідеал, що виходить за рамки індивідуального, на ідеал суспільний" [3:259]. Цінності, а відповідно і концепти, які їх містять, є відображенням окремих аспектів таких ідеалів. Ідеали можуть підлягати рефлексії широкими масами населення, тобто відповідні концепти асоціюються з певними історичними епохами, наприклад: *monarquía, conquista, autarquía, constitución.* Такі ж національно-марковані концепти як *honor, caballería, fe, libertad*, відображаючи особливості іспанської національної культури та характеру, пов'язані з

© Попова Н. М.

масово неусвідомленими і експліцитно невираженими ціннісними домінантами іспанської культури.

Б. Паригін вважає, що варто відрізняти офіційно санкціоновані державою цінності і цінності, що функціонують лише на рівні повсякденної свідомості [4:124]. Але оскільки культура є інтегрованим явищем і являє собою неподільне ціле [5:54], то можна говорити про наявність системних зв'язків між усіма її імпліцитно і експліцитно вираженими елементами, які офіційно й неофіційно функціонують в культурі даної нації, а отже, і між національно-маркованими концептами, які виражають ці ідеали.

Виділення ціннісної складової в структурі національно-маркованого концепту наближує його до філософської категорії цінності. Проте, існує ряд суттєвих відмінностей. На думку Г. Г. Слишкіна, це емпіричний характер цінностей в культурології, де кожний комунікативний акт можна розглядати як зусилля індивіда для збереження чи зміни тих чи інших цінностей на відміну від неокантівської філософії, де цінності мають надемпіричний характер і характеризуються відсутністю зв'язку із творчими зусиллями індивіда [1:35].

Окрім того, філософія вивчає, переважно, позитивні цінності, тоді як у мові більш актуальними виявляються негативні цінності, які часто є складовими позитивних концептів. Так, скажімо, концепт *honor* може репрезентуватися в мові за допомогою лексем *deshonor, deshonra, ignominia, infamia, vileza, ruindad, bajeza, cobardía, miedo, pusilanimidad.* Концепт *muerte* часто репрезентується в мові лексемами *desgracia, desdicha, infortunio, calamidad, pobreza, indigencia, necesidad, muerte, fallecimiento, defunción, deceso, óbito.* У рамках мовної синхронії домінують слова негативної семантики, а в рамках мовної діахронії пейоратизація слів відбувається значно частіше, ніж їхня меліорація. У рамках комунікативного процесу слова частіше мають здатність набувати негативного, зневажливого значення, ніж позитивного [6:5].

Також філософію цікавить сама категорія цінності, а не її понятійно-образне втілення, що робить національно-маркований концепт дослідною одиницею, де цінність є лише одним із її елементів.

На відміну від філософської цінності, лінгвокультурну цінність можна розкласти на два аспекти: актуальність і оцінність.

Завдяки компонентному та контекстуальному аналізу ми можемо виявити оцінну складову в денотаті мовної одиниця, що є іменем концепту, з'ясувавши її оцінні конотації та визначивши оцінні епітети, з якими вона поєднується.

Так, концепт *fe* в іспанській лінгвокультурі має позитивне значення, як і в більшості інших культур. Особливих ціннісних відтінків значення та асоціацій, що існують лише в межах даної культурної спільноти досліджуваний концепт набуває завдяки специфіці концептуальної картини світу іспанців, яка формувалася під впливом історичних та соціальних факторів на свідомість народу. Факт зниження представників інших релігій, окрім католицької, та нетерпимість до них у XVI столітті закарбувалася в свідомості народу жахіттями Іспанської інквізиції, яка була не лише "десницею божою", але й політичним інструментом управління державою. Проте здатність віри перетворити розрізнені землі на єдину міцну імперію, надає даному концепту значення стабільності й могутності.

Рівень актуальності даного концепту можна перевірити завдяки методу кількісного підрахунку використання лексичної одиниці, що є іменем концепту. Скориставшись корпусом іспанської мови CREA Іспанської королівської академії, ми виявили, що лексема *fe* часто використовується в сучасній іспанській мові. Окрім того, існує багато інших вербальних та невербальних засобів апеляції до даного концепту, що доводить його актуальність.

Так, серед вербальних засобів апеляції до даного концепту знаходимо лексеми, що є різними частинами мови (*creencia, esperanza, fidelidad, certidumbre, confianza, convicción, crédito, credulidad, convencimiento, dogma, credo, ideología, ideario* – іменники; *fiel, creyente* – прикметники; *fiar, fiarse, creer, confiar* – дієслова), фразеологізми (*a buena fe, a fe, a fe mía, a la buena fe, a la fe, dar fe, de buena fe, de mala fe, en fe, hacer fe un escrito, por mi fe, prestar fe*), вільні словосполучення (*artículo de fe, auto de fe, poseedor de buena fe, posesión de buena fe, posesión de mala fe, promotor de la fe, protestación de la fe, símbolo de la fe*). До невербальних засобів апеляції до даного концепту належать жести (притиснені одна до одної долоні перед грудьми, хрещення складеними трьома пальцями, що торкаються лоба, правого та лівого плеча і сонячного сплетіння), обереги (хрестики на ланцюжках, підвіски у вигляді образів тощо), стиль одягу і т. д.

Завдяки соціальним, політичним, економічним, культурним змінам, змінам понять моралі та духовності, змінам ідеалів та напрямків розвитку відбувається безперервне моделювання концептуальної картини світу нації, а отже і її ключових концептів. Таким чином, мінливість є невід'ємною складовою національно-маркованого концепту, який не може бути статичним, будучи соціальним явищем. Трансформацію

концепту можна порівняти "катящимся комом снега, который постепенно обволакивается новыми слоями" [7:30]. Його зміст постійно змінюються, оскільки зникають або ж з'являються нові характеристики концепту в процесі розвитку концептуальної картини світу, зумовленому історичним і повсякденним людським досвідом. У процесі свого розвитку концепт може втрачати певні асоціації, деякі з них видозмінюються або переходять з ближньої периферії до дальньої периферії концепту чи навпаки, варіюється рівень його цінності.

Наприклад, порівнявши сучасні дефініції лексеми *fe* із тими, що містять академічні словники XVIII та XIX століть, ми віднайшли наступні відмінності:

- форма *he*, що використовувалася в Добу Відродження в значенні *señalar, mostrar*, мало використовувалася у XVIII-XIX століттях, а в XX столітті вона зовсім вийшла з ужитку;

- замість фразеологічної одиниці *a la he* почало використовуватися словосполучення *a la fe,* отримавши відтінок захоплення та здивування;

- фразеологічні одиниці *mía fe, a fe mía*, що використовувалися для підтвердження, переконання, вийшли з ужитку в XX столітті;

- мало використовуються в сучасній іспанській мові фразеологічні одиниці *en fe* (= en seguridad, en fuerza), *a fe de bueno, a fe de caballero, a fe de cristiano* (використовувалися з метою запевнити, переконати когось у чомусь), що свідчить про зміну свідомості іспанської нації, а отже, і її концептуальної, а згодом і мовної картини світу.

Досліджувана лексема використовується в Іспанії в наступних значеннях: 1) перша із трьох, запропонованих церквою, доброчесностей прийняття Господа, віра; 2) сукупність релігійних переконань, вірування; 3) сукупність колективних вірувань, переконань; 4) довіра (*Tener fe en el médico*); 5) обіцянка, клятва; 6) засвідчення, свідоцтво (*El notario da fe*); 7) переконання (*Fe de soltería, de bautismo*); 8) вірність, відданість (*Guardar la fe conyugal*).

Проаналізувавши частотність використання даної лексеми у текстах різних жанрів різних епох, ми склали наступну таблицю:

Жанр	*XVI ст., %*	*XVII ст., %*	*XVIII ст., %*	*XIX ст., %*	*XX ст., %*
Релігійна проза	28,09	10,37	–	6,55	31,53
Ліричні вірші	15,92	20,55	13,84	6,94	3,16
Історична проза	15,64	16,09	14,80	26,75	12,63

© Попова Н. М.

Повість, роман	12,04	16,44	11,26	25,19	15,07
Драматична проза	7,15	19,05	9,05	3,67	0,96
Дидактична проза	5,34	4,30	31,44	8,14	17,37
Наукова проза	4,75	2,43	6,25	6,84	9,07
Юридичні тексти	3,36	2,75	5,44	6,68	2,58
Публіцистика	3,30	–	4,63	5,84	6,79
Інші	4,37	2,88	0,58	3,35	0,81

Аналіз літературних текстів свідчить, що приядерною зоною концепту *віра* в XVI-XVII та XX століттях є його теологічні асоціації, які виражаються лексемами *dios, iglesia, apostasía, catolicismo, paganismo, creencia, piedad, religión, devoción.*

Su Majestad perdone a éste que le ofendió poniendo en su sancta fe obstáculo (Anónimo. Lazarillo de Tormes, 1554).

Por fe tengo que si en aquellos tiempos os moríais que ibais al çielo (Anónimo. Viaje de Turquía, 1558).

El fiscal de Toledo y llevaba estandarte de la fe con las armas reales y del ilustrísimo Inquisidor General (Almansa y Mendoza, Andrés. "Relaciones de 1624", 1624).

Такі асоціації, як *seguridad, certidumbre, certificación, certificado* у XVI-XVII століттях перебувають в зоні найбільш дальньої периферії. Натомість у XX столітті ці асоціації знаходяться в ближній периферії концепту, чому сприяє, зокрема, швидкий розвиток науки та техніки:

El estudio y todos los lujos se los pagaba (a Yoni) el padre, que tenía mucha fe en su talento (Martín Gaite, Carmen. Entre visillos, 1958).

У зоні найближчої периферії у XX столітті знову постають асоціації, пов'язані з релігійною вірою, проте кардинально змінюється оцінка цих асоціацій. Якщо раніше віра не піддавалася сумнівам і вважалася чимось святим і таким, що не може викликати жодних суперечок, то сучасне сприйняття віри іспанцями – це пошук логічних пояснень тому, кого називають Богом. Так, віру розуміють як людську надію, переконання в правильності чогось, у достовірності, спосіб отримати засіб впливу на інших людей тощо.

La fe del cristiano queda así reducida a la esforzada decisión de confiar en el absurdo, en la paradoja (Laín Entralgo, Pedro. La Espera y la Esperanza, 1957).

Acaso haya sido España el pueblo que con más vigor y plasticidad ha expresado su fe en la continuidad real y sucesiva de los dos mundos del espíritu

encarnado (Laín Entralgo, Pedro. La Espera y la Esperanza, 1957).

Епоха XVIII-XIX століть відсуває асоціації, пов'язані з релігійною вірою із зони найближчої периферії, частково поступаючись місцем асоціаціям, що виражаються лексемами *credo, juramento, ilusión, convicción, confianza, asenso, fervor, lealtad.*

I quando esta tradición (por ser moderna) no sea digna de toda fe... (Mayans y Siscar, Gregorio. Orígenes de la lengua española, 1737).

Хоча ціннісна складова віри як невід'ємного атрибуту нації все ще залишається дуже високою, про що свідчить частотність використання лексеми з такими епітетами, як *nuestra fe, santa fe, buena fe, cristianísima fe, verdadera fe*, про трансформацію концептуальної, а відповідно і мовної картин світу, свідчить поява значної кількості лексем з негативною семантикою поруч з лексемою *fe: la pureza de la fe, mala fe, contra la fe, poca fe: ... a todos los oficios y beneficios eclesiásticos a los monjes que sobresalieren en gravedad y pureza de la fe* (Isla, José Francisco de. Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas alias Zotes, 1758).

Висновки. Таким чином, дослідження трансформації оцінності, що проявляється у появі нових відтінків значення в мовних одиниць, дає можливість продемонструвати зміну ставлення певної соціальної групи, у нашому випадку іспанської нації, до феномену, що концептуалізується. Зникнення або поява оцінних конотацій визначається шляхом порівняння оцінної складової денотата мовної одиниці, що є іменем концепту, та її сполучуваності з оцінними епітетами у різні історичні епохи. Про актуальність національно-маркованого концепту свідчить частотність використання його імені та спектр асоціативних зв'язків. **Подальшою перспективою** даного дослідження є розробка підходу до моделювання національно-маркованого концепту як до продукту безперервного асоціативного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Слышкин Г. Г.* Лингвокультурные концепты и метаконцепты : дисс. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Геннадий Геннадьевич Слышкин ; Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2004. – 286 с. 2. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / Владимир Ильич Карасик. – М. : Перемена, 2002. – 477 с. 3. *Хейзинга Й.* Homo ludens. Статьи по истории культуры / Йохан Хейзинга. – М. : Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с. 4. *Парыгин Б. Д.* Социальная психология. Истоки и перспективы / Борис Дмитриевич Парыгин. – СПб. : СПбГУП, 2010. – 533 с. 5. *Мердок Дж. Р.* Фундаментальные характеристики культуры // Антология исследований культуры. Т. 1. Интерпретация культуры / Джордж П. Мердок. – СПб. : Университетская книга, 1997. – С. 49-57. 6. *Стернин И. А.* Введение в речевое воздействие / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж, 2001. – 228 с. 7. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика / Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – 123 с. 8. *Córpus Diacrónico del Español (CORDE) de la Real Acamedia Española* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.rae.es/cordenet.html.

© *Попова Н. М.*